

ADORJÁNI PANNA

A TÖRTÉNET, HA KÍVÜL-BELÜL IGAZ

Amnesty International: *Tíz igaz történet 2.*

■ Az Amnesty International Magyarország immár második éve adja ki a Libri Kiadóval közösen a *Tíz igaz történet* című antológiát. A kötet célja a honlapon található leírás szerint „tíz jogsértés áldozata történetének” bemutatása, akiket a szervezet „lelkismereti foglyoknak tekinti, rajtuk keresztül próbálja felhívni a figyelmet rendszerszintű jogsértésekre és hétköznapi embereket mozgósítva javulást elérni az ügyekben”. Jelen esetben a mozgósított személyek kortárs magyar szerzők, akik egy-egy valós esetet dolgoznak fel az antológiában, ők név szerint: Benedek Szabolcs, Kiss Noémi, Kondor Vilmos, Mán-Várhegyi Réka, Németh Gábor, Papp Sándor Zsigmond, Péterfy Gergely, Szécsi Noémi, Térey János, Tompa Andrea. A választott írók első ránézésre a magyar irodalom sokszínű csapatát jelölik, de ahogy a felhasznált történeteket nézem, valahogy mégis nagyon egyféléknek tűnnek ezek az emberek, bár ezt az egyszínűséget nehezen lehet felróni a szerkesztő vagy bárki más hibájaként. Mindenesetre a kötet fő kihívása pontosan ebben a „szín”-kérdésben rejlik. A másik kihívás műfaji: a leírás közvetve novellákként beszél a megszületett szövegekről, ezért aztán tulajdonképpen úgy is veszem a kezembe a könyvet, mint novellagyűjteményt. Az olvasás során azonban kiderül, hogy ezek sokkal inkább szabad interpretációk, esszék, véleménycikkek, tárcák, néha novellák.

Ez a szabadság tulajdonképpen felszabadító, hiszen a honlapon megjelenő leírásokon túl semmi más nem szabályozza az olvasottakat. Nincs szerkesztői előszó (de van szerkesztő: Nagy Boglárka), a valós előzmények rövid részletezésén túl nincs behatóbb elemzés vagy bemutatás az Amnesty International tevékenységét vagy a kötet létrehozását illetően. Az ismert irodalmi nevek sejtetik egyfelől, hogy a személyes sorstörténetek, valamint az egyesület szellemiségének népszerűsítése volna a cél, másfelől a választott szerzők talán valamelyest a műfajt illetően is irányadók lehetnek. A *Tíz igaz történet 2.* viszont nem hagyományos értelemben vett novelláskötet, és ennek oka talán pontosan az eredeti esetek földrajzi, következőképpen kulturális és társadalmi értelemben vett távolságában keresendő. A szerzők közül többen is szóvá teszik a feladat nehézségét: vajon írhat-e a kínzásról olyan, aki soha nem tapasztalta azt meg (Mán-Várhegyi Réka: *Csavarni, teker-ni*)? Máshol a szerző egyértelműen jelzi a távolságot a témától: „Üzbegisztán szép ország. Kisoroszítól, ahol lakom, a Google Maps szerint két nap és 11 óra autótútra van, gyalogosan negyven nap, 4942 kilométer” (Péterfy Gergely: *Gyapotdemokrácia*). Van, aki magyar történetet ír le (Szécsi Noémi: *Szerencse*), hiszen az el salvadori történethez csak annyiban kötődik, hogy Apollónia, a hathónapos terhes roma nő, akinek

agydagyanatos babája a méhben fog meghalni, ha nem vetélik el, még mindig szerencsésebb az eredeti történet főszereplőjénél, akit – miután halva szülte meg gyerekét a munkahelyén – magzatelhajtás miatt ítélték el. Ez a szempont tulajdonképpen végigkíséri a kötet minden szövegét: azokhoz a történetekhez képest, amelyek a szövegek alapjául szolgáltak, mi, szerzők, olvasók, európaiak elmondhatatlanul jobb helyzetben vagyunk. Kondor Vilmos novellájában (*Dzsungelek a lányomban*) ez az egyenlőtlen kapcsolódás tulajdonképpen a fikcionalizálás kiindulópontja: a szerző W. Somerset Maugham *Lányomok a dzsungelben* című regényéből indít, majd a konkrét idézetet egy elképzelt múltban folytatja, a Brit Birodalom idején, amikor egy karikatúrát bezárnak a politikai töltetű és a fennálló kormányt kritizáló rajzai miatt. A történet szerint egy bizonyos Mrs. Bronson egy maláj aktivitása segítségével próbálja meggyőzni a helyi kormányzó brit tanácsadóját, hogy gyakoroljon hatást a karikaturista szabadlábra helyezése érdekében. A jóléti világ tagjai kártyázás és sherryzés közben csevegnek a gyarmatosított népek sorsáról, és úgy tűnik, hogy a dolgok kimenetelére sokkal nagyobb hatással van a női fortély, a döntéshozók pillanatnyi kedve, illetve a személyes kapcsolatok és protekció. A laza, forró nyári hangulat feszültséggel teljes, a történet pedig megnyugtató távolságban van tőlünk, a gyarmatosított Malajzia egzotikus környezetében. Az ilyen államokat többnyire regényekből ismerjük, talán pont a Maughaméból, és ha nem olvassuk el a novellát követő magyarázó jegyzetet, akkor talán nem is gondolnánk arra, hogy a novella nem a múltból, hanem a jelenből ihletődik, amelyet viszont úgy értelmez, mint ami tökéletesen értelmezhető egy elméletileg letűnt birodalmi, elnyomó hatalom kontextusában.

Ez a típusú egyértelmű fikcionalizálás a kötet darabjainak csak egy részére érvényes, és az ilyen eljárással írt novellák is egyenként nagyon különbözőek. Tompa Andrea *Ember a dobozban* című prózája a negyvenkét évnyi magánzárka utáni szabadulás első óráit beszéli el: az egyes szám első személyben írt szöveg Albert hangján szólal meg, akit egy börtönőr állítólagos megölése miatt ítélték el, és aki most megpróbálja feldolgozni a szabadság élményét. A szerző tehát nem magáról az egyedüllétről és az izolálás különleges tortúrájáról ír, hanem sokkal inkább arról a sokkéményről, ami a traumát követi. Ennek a feldolgozásnak része az emlékezés és az összehasonlítás is, és a hosszú ideig tartó magány és elszigeteltség mint büntetés furcsa és felfoghatatlan eredménye az, hogy Albert a legbarátságatlanabb és legkisebb szobában szeretne aludni, és hogy a szorongását azzal kezeli, hogy – mint a börtönben – hosszú ideig számol magában. A börtönhöz kapcsolódó élmények egyszerre felkavaróak és emberi ésszel felfoghatatlanok, ugyanakkor Albert létezésének szerves részét is jelentik, nemcsak negatív, de pozitív értelemben is jelentik az otthonosságot. Tompa egyfelől az általánosan felismerhető emberi tapasztalatokból indít, ugyanakkor Albert belső világát személyes tapasztalatként mutatja meg: a bezártságérzet és a meg nem érdemeltként értelmezett kegyelem (Albert esetében az, hogy a több ezer másik sanyarú körülmények között tengődő amerikai fogollyal ellentétben ő szabad lehet) számunkra is átélhető életérzések.

Albert története azért is különleges az antológia esetei között, mert az Amnesty International egy sikertörténetét mutatja be, amit természetesen hosszú évek gyötrelmes munkája előzött meg. De pontosan azért, mert sikertörténet, könnyebben adja magát át az irodalmiságnak, mint a

félbeszakadt sorsokról, bebörtönzött aktivistákról és alapvető emberi jogokban megsértett civilekről szóló esetek, amely eseteknek ráadásul szerves része a kínzás, a bebörtönzés vagy akár halálra ítélet, de egyáltalán valamely olyan társadalmi igazságtalanság, amelyet mi talán soha nem fogunk megtapasztalni. A nem föltétlenül irodalmi értelemben értelmezett esszéi a gyűjteménynek úgy reflektálnak ezekre a történésekre, hogy mindegyre egyértelművé teszik a beszélő/író személyes pozícióját. Ezért többször is olyan érzésem van, főleg a kötet első fejezeteit olvasva, mintha az egyes szerzők személyes elmondásain keresztül ismerkednék meg ezekkel a személyes sorsokkal – ez a szubjektív tálalás bár eleinte talán meglepő lehet (ha az olvasó eleve másra számított), valójában üdítően hat, és többnyire nagyon jól működik. Az asszociációk, kapcsolódások különlegesen segítik a megértést: Papp Sándor Zsigmond (*Hősök, hétköznapiak*) az iráni kurd kisebbséghez tartozó tizenhét éves halálra ítélt fiú történetében saját kisebbségi létét tükrözteti. A történet és az újraelbeszélő közötti különbség viszont igen problematikus, sőt hierarchikus is lehet, és erre példa Németh Gábor esszéje, amelyben a többszörösen fizikailag bántalmazott meleg görög férfi története eleinte izgalmasan folyik át egy Patroklosz görög harcoshoz köthető bunyó-sztoriba, de aztán a szerző hirtelen mintha két ad hoc görög karakter (Homophobus és Phi-

losophus) párbeszédének ürügyén kívánná rendezni saját bevallott homofóbiáját. A végeredmény egy vendégszövegekkel teletűzdelt, egyre zavarosabb textus, amelynek a végén a bántalmazott szeretője, akárcsak a görög hős, jól megveri a bántalmazókat az éjszaka leple alatt. Bár az antológia egészében mindvégig érezni lehet, sőt mindvégig jelezve is van az egyes szerzők társadalmi hovatartozása, ehhez általában alázat és gyakran csend járul – a képtelenség, tehetetlenség bevallása, hogy bizonytalanok vagyunk afelől, hogy hogyan lehetne minderről beszélni, írni stb. Ez a bizonytalanság kifejezetten jól tesz a kötetnek, és ezért is tűnik olyan cinikusnak Némethnek már a kezdő gondolata is: „Nem tudom, hogyan szolgáltatna egy szöveg igazságot. Olyan volna, úgy járna el, mint Mr. vagy Ms. Garrison a South Parkban: Fiúk, a drog rossz. Ne drogozzatok. Nem helyes embertársainkat meg rugdosni. A homofóbia rossz, ne legyünk homofóbok. Nem helyes, ha a rendőrség nem végzi el a munkáját, ha fölmerül a gyanú, hogy elmulasztja kötelességét, mi több, szándékosan hátráltatja az igazságszolgáltatás törvényszerű működését.” Lehet, hogy naivitás azt gondolnunk, hogy a szöveg igazságot tudna szolgáltatni, de a szövegnek attól még lehet igazsága, és ez az igazság többnyire azért mégis kötődik más, a szövegen kívüli igazságokhoz. Ami pedig a *Tíz igaz történet 2.*-t illeti, ilyen igazságok szerencsére jócskán vannak benne.